

УДК 346:347.72

А. В. Смітюх, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКА ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

У статті на прикладі господарських товариств критично аналізуються легальне і доктринальне визначення поняття корпоративних прав, виводяться ознаки і формулюється нове визначення поняття корпоративних прав виходячи з іманентних властивостей самих корпоративних прав.

Ключові слова: господарські товариства, корпоративні права.

Постановка проблеми. Категорія корпоративних прав є, на нашу думку, вихідною для визначення всіх інших категорій корпоративного права в об'єктивному значенні – як підгалузі господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свої визначення поняття корпоративного права пропонували такі науковці як С. Артеменко, Н. Бутрин, В. Васильєва, Н. Глусь, С. Кравченко, В. Кравчук, Н. Сліпенчук, І.Спасибо-Фатєєва та інші. Зазначені автори та законодавець висловлювали суперечливі точки зору щодо категорії корпоративного права, причому, на нашу думку спільною негативною рисою цих визначень є те, що вони не відображують іманентних властивостей самих корпоративних прав, відштовхуючись від другорядних ознак, або ж містять коло у визначенні.

Метою цього дослідження є формулювання визначення поняття корпоративних прав виходячи з іманентних властивостей самих корпоративних прав. Враховуючи обмежений обсяг статті, не розглядається питання кола суб'єктів господарювання, щодо яких виникають корпоративні права: у статті ця категорія визначається відносно господарських товариств.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до легального визначення, наведеного у ст.167 ГК України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Отже, легальне визначення окреслює: (1) суб'єкт прав і причину їх виникнення (набуття прав на частку у статутному капіталі або майні); (2) правові джерела, які містять ці права; (3) пропонує неповний перелік цих прав і містить відсилку до інших прав, передбачених законом та установчими документами. Утім, з визначення незрозуміло – права якого характеру є корпоративними, зокрема, чи належить до них право відчужувати зазначену частку та інші права щодо розпорядження самою часткою? Тобто, у цьому визначенні згадується частка, але не визначається як співвідносяться права на частку і права з частки і які з цих прав слід вважати корпоративними.

На нашу думку, суб'єктом корпоративних прав завжди є власник акції (частки), акція (частка) є оборотоздатним символом корпоративних прав, отже, корпоративними правами є виключно права з акції (частки) щодо товариства та інших учасників, які утворюють господарсько-правовий статус учасника товариства, тоді як права на акцію (частку) є речовими і утворюють цивільно-правовий статус власника акції (частки). Утім, прив'язувати визначення корпоративних прав до категорій акції, частки, статутного капіталу неконструктивно, оскільки ці категорії є службовими щодо категорії корпоративних прав, а не навпаки: визначення корпоративних прав має бути сутнісним і повинно виходити з іманентних властивостей самих корпоративних прав, оскільки саме категорія корпоративних

прав є, на нашу думку, вихідною для визначення всіх інших категорій корпоративного права в об'єктивному значенні.

В. М. Кравчук пропонує визначення корпоративних прав як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою [1, с.261], або ж сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами [2, с.51]. Першу версію цього визначення у своїх роботах відтворює також Н. С. Бутрин [3, с.64].

Наведене визначення є популярним через його лаконічність. Утім, концепція корпоративних прав В. М. Кравчука в цілому містить істотне внутрішнє протиріччя, оскільки цей автор визначає корпоративні права як певну сукупність, але, водночас, дотримується точки зору про подільність комплексу прав, що виникають з частки, можливість відчуження окремих корпоративних прав [2, с.405], і відповідно, розпорошення цього комплексу між декількома особами, через що комплекс прав втрачає властивість сукупності і цілісності. Також не можна не відзначити, що це визначення є, по суті, похідним від законодавчого – це його поліпшена версія. Як наслідок, визначення є бланкетним: корпоративними правами вважатимуться будь-які права, які надасть законодавець особі як учаснику юридичної особи певної організаційно-правової форми та права, які учасники вважатимуть за доцільне передбачити в установчому документі. Зазначення джерел, що містять корпоративні права є цілком виправданим, утім, критерії, яким має відповідати суб'єктивне право, щоб його можна було вважати корпоративним, і, відповідно, надавати особі як учаснику, на жаль, залишені на огляд законодавця і самих учасників як авторів установчих документів. Таким чином, питання про те, у чому полягають істотні властивості корпоративних прав, їх сутнісна специфіка, яка відрізняє їх від інших видів прав, залишається без відповіді. На нашу думку, це саме той випадок, коли доктрина має передувати закону, а не слідувати за ним і встановити у чому, власне, полягає імманентна специфіка корпоративних прав, оскільки це завдання законодавцем не розв'язане.

Н. А. Сліпенчук визначає суб'єктивне корпоративне право як універсальну єдність майнових та немайнових (організаційних) прав учасників корпорацій, які сукупно (нероздільно) обертаються в цивільному обороті [4, с.14].

Цей автор підкреслює складний характер, єдність, оборотоздатність суб'єктивного корпоративного права. Слід надати позитивну оцінку зауваженню автора щодо єдності корпоративних прав. Утім, оборотоздатною, на нашу думку, є частка (акція), яка виступає предметом правочинів і є оборотоздатним символом, знаком корпоративних прав, тоді як корпоративні права лише слідують за часткою (акцією) не набуваючи формальних ознак предмету правочину. Крім того визначення, запропоноване Н. А. Сліпенчук не визначає, у чому полягає імманентна специфіка корпоративних прав.

Слід відзначити групу авторів, які визначають корпоративні права через категорію правового зв'язку. Зокрема, В. А. Васильєва зазначає, що корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права [5, с.159], у свою чергу засновницьке право розуміється цим автором як право на створення юридичних осіб [5, с.166]. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення [5, с.159-160]. Всі інші суб'єктивні права учасника, що випливають з його участі в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права. Корпоративне право є складною категорією, у свою чергу утворене з низки майново-організаційних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичної особи [5, с.160].

Спробуємо проаналізувати викладене вище. В. А. Васильєва визначає корпоративне право як правовий зв'язок. Водночас, на її думку, правовий зв'язок «є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав» (тобто, можливо, є не корпоративним правом, а передумовою його виникнення). Розуміння суб'єктивного права як правового зв'язку, яке, до речі, ніяк не обґрунтовується, є досить екзотичним,

оскільки в теорії правовий зв'язок розуміється або як повний синонім правовідносин (це С. С. Алексєєв [6, с. 82-85], В.І. Леушин [7, с. 338], а також А. Ф. Вишневський, Н. А. Горбатов, В. А. Кучинський [8, с. 418]), або як більш загальне щодо правовідносин, родове поняття, яке лежить в основі суспільних відносин (Л.Б. Тіунова [9, с. 36]), або навпаки – як різновид правовідносин, де відбувається взаємодія сторін [10, с. 60], і, водночас – як складова правовідносин, разом з суб'єктами, їх правами та обов'язками, що розуміється як доцільна правова структура правовідношення (В. Н. Протасов [10, с. 54]), або як відмінний від правовідносин вид неконкретизованих стосунків, де така взаємодія не відбувається (Л. С. Явич [11, с.210-211]), як складний комплекс зв'язків, більш широкій ніж правовідношення, де наявний один конкретний правовий зв'язок (О. Ф. Скакун [12, с.619]), як закріплені правом структури суб'єктів права, що завжди лежать в основі правових відносин [13, с. 58] і передбачають *можливість* дії, тоді як правовідносини – конкретну взаємодію їх сторін, отже, правові зв'язки є етапом становлення правових відносин, необхідною передумовою їх виникнення (Ю.І. Гревцов [13, с.54, 55]). У правовій системі України через категорію правового зв'язку визначається такий важливий інститут як громадянство – відповідно до ст.1 Закону України «Про громадянство» це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Можна бачити, що ані жоден з наведених авторів, ані законодавець не розуміє правовий зв'язок як суб'єктивне право – це або правовідносини, або особливий елемент правовідносин, або вид правовідносин, або більш широке поняття, або інший, відмінний від правовідносин вид суспільних зв'язків.

В. А. Васильєва зауважує, що корпоративне право є складною категорією, що складається з низки прав (тобто є сумою складових), водночас на її думку ці права є похідними від корпоративного права (тобто, імовірно, співвідносяться з корпоративним правом яке причина і наслідки) і розкриваються через категорію змісту корпоративного права (яке, у свою чергу, як вже зазначалося, є сумою цих прав як складових).

Можна бачити, що тут наявне коло у визначенні. Попри вельми спірний характер підходу В. А. Васильєвої її теза про те, що корпоративні права і правовий зв'язок перебувають в одному контексті, є вірною, хоча співвідношення цих категорій, на нашу думку, визначене некоректно.

На нашу думку, правовий зв'язок між учасником і товариством не є правом і не передує правам, або ж, інакше кажучи, корпоративні права не дорівнюють правовому зв'язку і не є його наслідком, вони є його складовою: участь у господарському товаристві – це комплекс правовідносин між учасником та господарським товариством (корпоративних правовідносин), що має ознаки правового зв'язку. Визначальною складовою цих правовідносин (правового зв'язку) є корпоративні права учасника щодо товариства і саме специфіка корпоративних прав надає правовідносинам між учасникам і товариством ознак правового зв'язку.

Утім, так само, як і попередні дослідники, В. А. Васильєва не визначає, у чому полягає сутність корпоративних прав.

І.В. Спасибо-Фатєєва визначає суб'єктивне корпоративне право як право конкретної особи, яка має правовий зв'язок з корпорацією, будучи її учасником, одержувати певні блага [14, с.188]. Можна бачити, що І.В. Спасибо-Фатєєва не визначає співвідношення між категоріями правового зв'язку і корпоративного права (чи є корпоративне право наслідком або складовою цього зв'язку). Також, корпоративне право розуміється цим автором як спрямоване на отримання певного блага. Слід зауважити, що на відміну від права отримувати частину прибутку товариства, або ж його майна у випадку ліквідації, право брати участь в управлінні товариством і низка похідних від нього прав (скликати загальні збори, здійснювати контроль за реєстрацією акціонерів, вимагати проведення перевірок) не є правами отримувати певні блага. Отже, запропонована І.В. Спасибо-Фатєєвою формула не визначає співвідношення між категоріями корпоративне право і правовий зв'язок і не вичерпує специфіку корпоративних прав.

До зазначених вище дослідників примикає С. С. Кравченко, який не використовує категорію правового зв'язку, утім, запропоноване ним визначення по суті є похідним від

визначення І.В. Спасибо-Фатеєвої: він розуміє суб'єктивне корпоративне право як право особи, що перебуває у правовідносинах із господарським товариством як його учасник, одержувати від цього певні блага, для чого їй надаються певні можливості щодо участі в управлінні товариством [15, с.6].

У цьому визначенні автор справедливо поєднує отримання благ від участі у товаристві з управлінням товариством. Утім, корпоративне право розуміється тут як «право особи, що перебуває у правовідносинах із господарським товариством як його учасник», водночас корпоративне право складає «зміст корпоративних відносин» [15, с.8]. Таким чином вибудовується коло у визначенні – корпоративні права це права особи, яка перебуває у корпоративних відносинах з товариством, а корпоративні відносини – це відносини, що складаються з корпоративних прав. Обидва твердження є справедливими, але визначати корпоративні права таким чином, на нашу думку, недоцільно.

Н. Глусь визначає корпоративне право у суб'єктивному значенні як сукупність прав, які виникають у учасника чи акціонера корпорації в результаті набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку у статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації [16, с.10].

Подібним чином С. Артеменко визначає корпоративні права в суб'єктивному значенні як «права, передбачені законом та внутрішньокорпоративними нормативними актами, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в діючому законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації» [17, с. 23-24].

Можна бачити, що змістовно ці визначення є ідентичними, їх особливостями є обмеження кола осіб, щодо яких визнаються корпоративні права лише трьома видами господарських товариств (АТ, ТОВ, ТДВ), зазначення сауса виникнення корпоративних прав (набуття права власності на акції/частку, що розглядалося і критикувалося нами вище – при аналізі легального визначення корпоративних прав) та відсилання до волі законодавця у тому що стосується змісту та природи цих прав (що також було розглянуто і проаналізовано вище – при аналізі визначення, запропонованого В. М. Кравчуком).

Висновки. На нашу думку, визначення корпоративних прав повинно будуватися, виходячи з того, що:

– корпоративні права з акції (частки) слід відмежовувати від речових прав на акцію (частку). Корпоративні права є елементом господарсько-правового статусу особи як учасника (підприємства), тоді як речові права на акцію (частку) є елементом цивільно-правового статусу особи як власника (акції, частки). Отже, корпоративні права – це права щодо відповідного товариства та інших його учасників (за наявності);

– корпоративні права встановлюються законодавством і установчим документом господарського товариства відповідно до його організаційно-правової форми;

– корпоративні права не є доступними для осіб, які не мають статусу учасника відповідного товариства: жодні інші особи крім учасників не мають права голосувати на загальних зборах, отримувати дивіденди та ін., отже, ці права є ексклюзивними;

– реалізуючи корпоративні права учасники безпосередньо вирішують усі важливі питання діяльності товариства: хто саме буде директором, чи варто розподілити прибуток між учасниками як дивіденди або ж ці кошти мають бути спрямовані на збільшення статутного капіталу, і нарешті – чи слід товариству взагалі продовжувати діяльність або припинити її шляхом ліквідації/реорганізації, тобто, реалізація корпоративних прав учасників значною мірою визначає долю та буття товариства. Отже, ці права є вирішальне значущими для товариства;

– реалізуючи корпоративні права учасники безпосередньо отримують блага від діяльності товариства у вигляді дивідендів або майна (у випадку ліквідації або виходу);

– комплекс корпоративних прав, представлених акцією чи часткою є неподільним.

Таким чином, корпоративні права учасника господарського товариства – це визначений законодавством та установчим документом товариства відповідно до його організаційно-правової форми неподільний комплекс ексклюзивних, недоступних для третіх осіб прав щодо товариства та інших його учасників, які дозволяють здійснювати на товариство безпосередній і вирішальне значущий вплив, що здатний значною мірою визначати його долю та буття, а також безпосередньо отримувати блага, у тому числі матеріальні, від його діяльності.

Список літератури

1. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
2. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с.
3. Бутрин Н. С. Поняття та зміст корпоративних прав / Н. С. Бутрин // Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав: Збірник тез наукових повідомлень учасників (м. Херсон, 31 жовтня – 01 листопада 2008 року): Науково-практичний стіл / Ред.кол. В. В. Луць, І.Е. Берестова. – К., 2009. – С. 57-65.
4. Сліпенчук Н. А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Сліпенчук. – К. : НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака, 2014. – 20 с.
5. Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. Т. II / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
7. Леушин В. И. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М.: Издательская группа МНФРА М – НОРМА, 1997. – 570 с.
8. Общая теория государства и права: учебник / А. Ф. Вишневский, Н. А. Горбатов, В. А. Кучинский; под общ. ред. В. А. Кучинского. – Минск: Интегралполиграф, 2009. – 552 с.
9. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: Методология и теория / Л. Б. Тиунова. – СПб.: Издательство С. – Петербургского университета, 1991. – 136 с.
10. Протасов В. Н. Правоотношения как система / В. Н. Протасов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 144 с.
11. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л.: ЛГУ, 1976. – 287 с.
12. Скаун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник / О. Ф. Скаун. – Харьков: Эспада, 2005. – 840 с.
13. Гревцов Ю. И. Проблемы теории правового отношения / Ю. И. Гревцов. – Л.: ЛГУ, 1981. – 85 с.
14. Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова. За ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
15. Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. С. Кравченко. – К., 2007. – 213 с.
16. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. С. Глусь. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. – 23 с.
17. Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. В. Артеменко. – К., 2004. – 195 с.

Стаття надійшла 16.09.2015 р.

А. В. Смитюх, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ УЧАСТНИКА ХОЗЯЙСТВЕННОГО ОБЩЕСТВА

Резюме

В статье на примере хозяйственных обществ, критически анализируются легальные и доктринальные определения понятия корпоративных прав, выводятся признаки и формулируется новое определение понятия корпоративных прав, исходя из имманентных свойств самих корпоративных прав.

Ключевые слова: корпоративные права, хозяйственное общество.

A. V. Smitiukh, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ON DETERMINATION OF CONCEPT OF CORPORATE RIGHTS OF PARTICIPANT OF COMMERCIAL ASSOCIATIONS

Summary

The legislative and doctrinal definitions of the corporate rights are critically analyzed in the article. The author provides new definition of the concept of the corporate rights for the commercial companies on the basis of properties of the aforesaid rights.

Key words: corporate rights, commercial company.